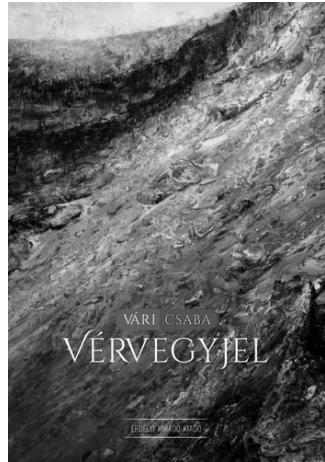

Borsodi L. László
KIAKADT LÉTHINTA

Nem tudom, volt-e még olyan verseskötet, amelyről többszöri újraolvasás után is úgy gondoltam, hogy nincs meg az a megnyugtató választható szempont, amelynek alapján teljes biztonsággal fel lehetne vázolni az interpretáció egyértelmű nyomvonalát. Vári Csaba *Vérvegyjele* ilyen könyv.¹ Ezért kritikusi énem nyugtalan, s már éppen írói szövegem elején szinte biztos vagyok abban, hogy mindaz, ami erről a költészetéről következik – éppen annak tömörsége és összetettsége okán –, csupán töredékes, jelzésértékű lehet. Ennek több oka van. Az egyik talán az a hosszú idő, ami azóta telt el, hogy Vári Csaba verseivel először találkoztam különböző irodalmi-kulturális folyóiratok hasábjain, s élesen emlékszem, hogy szövegei szinte mindegyik alkalommal kiviláglottak a környezetükből, többszöri újraolvasásra készítettek, és arra gondoltam, milyen szívesen olvasnám ezeket a szövegeket egy helyen, egy kötetben. Aztán ez elmaradt, mert a *Kávé, félkeserű* című első kötetének² a megjelenése *nem ért el* (időben), aminek a tájékozatlanságom is, a könyv visszhangtalansága is oka lehetett. Vári Csaba azonban csendben, következetesen tovább írt – opusai kisebb-nagyobb megszakításokkal továbbra is ott világlottak és azóta is jelen vannak főként az erdélyi folyóiratokban. És végre elérkezett a pillanat, amikor 2022-ben együvé került (újra), ami addig szétszórvva láttatta magát, immár engem is megszólítva, azzal a reménnyel, hogy az első kötetnél nagyobb figyelmet kap majd egy olyan

1 *Vérvegyjel. Hármaskönyv.* Kolozsvár, 2022, Erdélyi Híradó Kiadó.

2 *Kávé, félkeserű.* Kolozsvár, 2008, Erdélyi Híradó Kiadó – Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy.

költői munka, amely megítélésben esztétikai eredőjénél fogva méltán lenne arra érdemes. A nyugtalanság egy másik – még mindig nem szövegimmanens – oka a két kötet között eltelt hosszú idő, tizennégy év(!), ami a mai, többségükben (bocsánat, de) ilyen szempontból exhibicionista alkotók pályájával összehasonlítva rendhagyónak számít. S ez a nyugtalanság aggodalommal vegyes: mert kérdéseket vet fel Vári Csaba emberi és költői egzisztenciájával kapcsolatosan, illetve arra vonatkozóan is, hogy egyfelől mindig azok a kéziratok jutnak-e szóhoz a kiadóknál, amelyek arra érdemesek, másfelől mennyire figyelnek a kiadók azokra a szerzőkre, akik nevezett exhibicionizmus, jó és rossz értelemben vett kapcsolati tőke hiányában elvárnák, hogy a szövegek találjanak utat maguknak az azokért felelősséget vállaló fórumokhoz. Lehet azonban, hogy ami imént bíráló tárgyat képezte, az ebben az esetben előnyére is vált egy újonnan megszületett könyvnek. Igaz, ehhez kellett a szerző türelme, alázata is. Az alcím (*Hármaskönyv*) ugyanis azt sejteti, hogy az eltelt másfél évtized alatt talán több tervezett kötet anyaga szublimálódott itt egy könyvvé. A műhelytitok maradjon a szerzőé és a szerkesztőé! Bárhogy is történt, megállapítható, hogy ez a nagyfokú tömörítés jót tett a kötetnek – úgy látom, az önálló kis könyvekként is olvasható három ciklus a makrostruktúra szintjén kihangsúlyozza, veretesebbé, megrendítőbbé teszi az egyes szövegek mikrostruktúrájának sűrű szövését, szűkszavúságát, lekerekítettségét, megállapító-szentenciaszerű beszédmódját. S ez az, amitől a folyóiratokban külön-külön világló versek itt, együtt, egymást erősítve-visszhangozva katartikus, esztétikai értelemben vett nyugtalanító költői világot eredményeznek. A fent vázoltakhoz képest erről a befogadói élményről lehet igazán csak töredékesen beszélni. Amiről és ahogyan ugyanis Vári versei beszélnek, az maga a nyugtalanság, s ebbe a lét- és versnyugtalanságba vonják be az olvasót. Erről próbálok számot adni a folytatásban.

Az egyik olvasási stratégia talán az lehetne, hogy szövegről szövegre elemezzünk, mert az egyes versek önmagukban is a teljesség érzetét keltik, pontosabban a teljes hiányát, a hiány teljességét. S ez itt nem önmagáért való szójáték. Az apró lépések elve ugyanis megmutathatja, hogy az egyes opusok az azokban megfogalmazódó lét- és versfelfogás alapján miként találnak utat egymáshoz, és miként térítik vissza az

olvasói figyelmet a már egyszer megtett útra, utasítva a befogadót, hogy újraolvassa a korábban olvasottakat. Az sem jár el helytelenül, aki bizonyos, *váriasra* hangszerelt *nagy költői témák* és motívumok között keres összefüggéseket, mint apa, anya, élet, szerelem, Isten, halál. Aki úgy dönt, hogy a könyv közepén elhelyezett *némaversek* című ciklus felől tekint vissza és előre a kötetben, annak az válik láthatóvá, hogy hogyan jut el a lét önmaga minimumától, *alig elég* voltától a néma vergődésen át a létezés teljes kiüresedéséig, a lét utániságig, bizonyos értelemben a fájdalmas meg- és/vagy belenyugvás ösvényéig, amit csak *posztumátumokban* lehet elbeszélni. És aki így dönt – mert ezt a döntést maguk a versek hagyják jóvá –, annak nemcsak az alig létezésétől a nemlét felé tartó folyamattal kell szembenéznie, szembesülnie, hanem a vers, a nyelv sorsával is, amely ezt a folyamatot láthatóvá teszi, illetve amely által maga is alakul. Ettől a megközelítéstől nem áll távol az az olvasat sem, amely a linearitást választja ugyan, indulva a *hontalan dolgok* című előhangként funkcionáló költeménytől, és ciklusok egymásutánjában gondolkodik, de *útközben* kénytelen feladni vagy kiegészíteni ezt a linearitást, mert a lírai én lét- és versfelfogása ráébreszti, az egymást követő szövegek és ciklusok miközben egymást írják át, újra, egymást pontosítják, úgy épülnek egymásba, mint egy befelé csavarodó spirál. Ez a spirál pedig – mert a nyelv nem tudja levetkőzni képi természetét még az értekező szövegben sem – a lét, a vers, a nyelv metaforája, amely a léte a nem létező teljesség hiányában eleve minimumként tételezi, és az ember bölcsen szembenézve magára maradottságával, reménytelen helyzetével eljuthat olyan mélypontig, ahonnan a metafizikai párbeszéd kezdeményezésének ugyan nincs értelme, de méltóságot adhat neki a szenvedésben, esztétikai örömet, hogy verssé formálhatja nincseit, s ez akár megnyugvással is eltöltheti. Így lehet a spirál legbelseje a metafizikaival való érintkezés nyelv általi lehetősége, a művész elégtétele egy fordított transzcendenciában. Bár hogy ez egyértelműen így lenne, Vári Csaba erről sem nyugtatja meg egyértelműen az olvasót. Nos, ebből a sokirányúságból kellene átszivárogtatni valamit, ami egy kritika keretei között megfér.

S ha már eleve a kritikai beszéd töredékes volta mellett érveltem, akkor ez a továbbiakban a kötet képi-gondolati gazdagsága okán a választott szempont önkényes-kényszerű leszűkítésében fog megmutatkozni. Ez pedig annak a lírai diskurzusnak a középpontba állítása,

amelyben a létezéssel kapcsolatos felismerések, megállapítások a vers nyelvét érintő sajátosságokká válnak, ahogyan az emberi sors verssors-ság materializálódik. Az én léthelyzete – mint utaltam rá – a nyugtalan-ság („éjszakám sincs, nyugalmam, álmom” – *hontalan dolgok*), a közötlenség. Létezését kiakadt léthintaként (ld. *Stációk*) diagnosztizálja, ami annak a nézőpontnak is a metaforizálása, ahonnan szemléli és láttatja mindezt. Ez a közötlenség több mindent jelent: apa- és anyahiányt („Apám halott, nem pótolhatom.”; „Anyám halott. Itthagytott kegyet-len.” – *szakítás*), társ nélküliséget a szerelemben („Mert minden szerelem menekvés, / magány elől a magányba!” – *salamon éneke*), magára maradottságot („Védhetetlenül egyedül vagy!” – *szívszög*), a jelen-lét hiányát („hogymért kellett akkor nekem / elhiányoznom” – *létlapok*), metafizikai árvaságot („Kilyukadt a zoknid. / Megfoltozzák egy égdarabbal.” – *pár beszéd*; „Hova / küldjem ezt a jelentést, / oda, vagy ideát?” – *oda*), egyedüllétet Istennel, a versben és a verssel („ez a nélküledség van” – *fohász*), (nyelv)létfosztottságot. Az ének az élete sem, a halála sem sajátja (*húsvét*; *I. R. N. I.*), tehát teljes léthiányban szenved („Akár az örültek szeme, / olyan üres a világ” – *utolsók*). Ennek tudatában materializálódik az én verssé, a vérvegyjel versvegyjelle. Egyetlen kapaszkodó számára ugyanis a vers, a versben, versként létezés marad, még akkor is, ha ebben is egyedül van, de ez az egyetlen, amely által pulzálhat, a nemek ellenére a vers az egyetlen igen, amelyben alig, némán vagy valamiféle utániségben létezhet. Úgy nyilatkoztat ki magáról egyes szám első személyben vagy önmegszólító formában, hogy amit mond, nem alanyi önkítárulkozássá, hanem egyetememes emberivé válik, úgy vet számot a léttel, hogy azt mindig a verssel, azaz verssé vált önmagával is teszi. Vári versmondatai gyakran alany-állítmányi viszonyt jelölő megállapítások, a végsőig megfontolt és műves tételekké formált szentenciák, de nem ítéletek, hanem a bizonytalanságnak, a kétségbeesésnek és a mégis-reménynek a körbe-tapogatásai, summázatok, amelyek minőségüknel fogva lassúvá, majd-hogynem statikussá teszik a versbeszédet. A szentenciaszerű beszéd ellenére azonban ezek a mondatok soha nem lezárnak, hanem megnyit-nak, elbizonytalanítanak, újabb kérdésekbe hajszolják az olvasót, anél-kül, hogy kérdeznének. Ez a fajta ön- és világértelmező beszéd distan-ciateremtő eljárás is – az én távolságtereptése önmagától, a világtól („Mert *ahonnan* írom ezt, / *ahogy* voltam, már mindentől távol” –

stációk), úgy, hogy közben folyamatosan hangsúlyozza kényszerű világban létével összefüggő, tudatosan választott magatartását, hogy itt van, hogy figyel, jelen van, szembenéz a ninccsel, a veszteséggel: „Innen már sehogy és sehova sincsen, / eléggé itt vagyok ahhoz, hogy lássak.” (*két vers*) S ez a veszteségtudat minduntalan visszatéríti a nyelvhez, emlékezteti a nyelvben létezés, a verssé válás lehetőségére.

Az egyik legproblematisabban megragadható kérdés pedig éppen az, hogy miként változik a vérvegyjel-versegyjel *összetétele* a könyvben. Ha a korábban felvetett lehetséges értelmezési szempontok között/mellett az én létállapotának diagnosztizálása terén ki is mutatható az egyes ciklusok egymásutánjában valamiféle fokozásos elrendezés, akkor az ebből következő spirális befelé, lefelé csavarodás a versre, a verslétre, -nyelvre vonatkozóan hatványozottan igaz.

Az *alig elég* többnyire kétsoros és néhány szabad versében az én és a vers különállása figyelhető meg: az *örök tegnapban* „égve éget a vers”, akár a szerelem, mint az idő rekonstruálására tett kísérlet, a kellesténél talán direktbben a vers eszközzerepéről beszél. Akárcsak az *utolsók*-ban, amelyben a lírai én a versírás folyamatára reflektálva a szépség megragadására törekszik („Valahogy szépen szeretném / most megírni ezt a verset”), ha már a távolodás magától és a másiktól elkerülhetetlen, ugyanakkor a közelítés csupán a leválás lehetetlenségét jelenti („Távolodok, és érzem / az egyedüliséged”). Bár ki tudja, itt nem az én különböző rétegeiről van-e szó, és nem önmegszólító-e az alakzat. Mindenképp a „verstekintet” az, ami érzékeli az ambivalens viszonyokat – a vers tehát az a nyelvi szenzor, amely által a dolgok, kapcsolódási pontok és a szétválások a visszájukról is megmutatkoznak. Ezért lehet a számvetés, az önreflexió közege, s bár József Attila-i ez az összegzés, a *lettár a Kész a lettárnak* csupán távoli rokona, mert a belenyugvás helyén kétségbeesés van: „Mint aki lopna és reszket a keze, / úgy indul e vers eleje / s ki tudja, mennyi van hátra, / míg végére jut, pontra zárva.”

A *némaversek* szabad áradású poémaiban, indázó mondataiban – bibliai párhuzammal élve – az ige megtestesül, vagyis az én, a te (a kettő, lehet, ugyanaz) versnyelvvé válik. A *ki tudja* címűben a megszólító és a megszólított sorsa voltaképpen a versé. Aminek az én és a te ki van téve (előbbi az öregségnek, utóbbi a feledésnek), ugyanaz a versé is, a vers mint az emlékezés lehetősége csődöt mond: „Alig jutsz

eszembe, úgy megöregedtem. / Hangodat próbálom, a vers is rekedten / tördeli magát, hogy hívjon, s hanyatlik.” Ugyanebben a versben a létezés már versként létezés („úgy jössz, minthogyha maradnál, / mint akit vers szült, nem anya”), mert világos, hogy nincs azon kívül senki és semmi, és az *öt év: öt zsoltár* tanúsága szerint az idő, a létezés is csak versben mérhető. S bár látszólag azt akarja elhitetni – itt még tartja magát az előző ciklus én-vers dichotómiája –, hogy az én mondja ki vagy hallgatja el a verset, valójában a vers függetlenedik az énből: „Hallgat bennem a vers. Elhallgatott.” S ettől kezdve az én harca tulajdonképpen a vers küzdelme a kimondhatatlánért: „Nem tudlak kimondani sehogy sem.” Úgy gondolom, ez az a pont – s ilyen értelemben talán a könyv egyik kulcsfontosságú poémájáról van szó –, ahol az én verssé lényegül, vagy fordítva: a vers antropomorf sajátosságokat vesz fel, és zsigerileg, teljes valójával vall a szerelemről. Célja megtalálni a nyelvet, általa önmagát, a kedvest, a kedvest önmagában és/vagy másik önmagát: „s téged szomjaz minden véredény, / vörös és fehér sejttest minden betű, / ahogy itt lázasan hozzád írok”, „Így áramlanak a szómolekulák / szerte a testben, egész a szívig”, „A nyelv én magam vagyok, / mindenemmel és mindenestől!” stb. Ez egyben egy olyan önjáró nyelven túli nyelv megtalálásának a lehetőségét is jelentené („már egyé lesznek *velem* a dalok, / és önmagát játssza a szívköta!”), amely által elérhető lenne a teljesség, de mindez meghiúsul, mert: „Elalszik bennem lassan a vers”. Ezzel a kudarccal, a kényszerű mégis-létezés terhével és parancsával pedig úgy lép tovább a vers-én, hogy többszólamúsággal, nyelvi önmegszorozódással (*szüzek hava*) vagy pompás szójátékkal (*té,*) védi magát, vizualizál, megfigyel (*megtestesülés*), vagy igyekszik kivonni magát a világból, önmaga helyére pedig a materializált szót, a szó testét próbálja helyezni: „Néha nem én válaszolok, / hanem a szó, a test” (*királynő*). De hát a halandó emberként elgondolt vers is sérülékeny: „Mint a sérv: a vers réseimen kinőtt” (*nyármagány*). A vers költője és a nyelv, aki az ént (az ént mint költőt is) teremti, a *csatolt fáj*ban saját romlandóságával, bágyadt, halál közeli létállapotával („fáradt vagyok, beleöregedtem magamba”) és fordított létezésével, metafizikai eleve elrendelt számkivetettségével szembesül. Ennek diagnózisa a vers, illetve a versben az emberként, a költőként létezés maga a számkivetettség: „fejjel lefele éltem mindig, mint akinek beakadt / már indulása közben ama égi létrába a lába.”

Így jut el az antropomorf létezőként funkcionáló, megállapító-diagnosztizáló, szentenciákat kimondó vers(nyelv) a *posztumátumok*ban önmaga felszámolódásáig. Úgy számol be erről a vértelenné válási folyamatról, a széthullásról („Nyelv sem volt már, betűkre / hullott, hang se.” – *egy búcsúlevél margójára*), hogy a nyelv, amelyen mindez megszólal, a tömörítés, a végsőkéig megfontolt, sűrű szövésű beszéd poétikai jeleit mutatja. S miközben Vári Csaba a (vers)létezéssel való leszámolást végzi, miközben a nyelvből, vagyis a létezésből való kiesés kétségbeejtő drámájával néz szembe és szembesít (a *létlapok*ban a vers elveszíti megszólító szerepét: „Azt a nyelvet már nem beszélük.”), miközben az íráshiányt identitásvesztésként körvonalazza (*botrány*), és az artikuláció koherenciáját felváltja az artikulálatlanság inkoherenciája, az egzaktan megragadhatót, mondhatót a pontosan meg nem nevezhető („a magam parafrázisa vagyok” – *posztumátumok*), nem mond le, vagy nem mond le teljesen a reményről. Mert – tudni ugyan nem tudom, hogy ezek után miből következhet, csupán sejtem, de sejtésemet nem tűri meg a nyelv – mégis van egy megszólítható Isten, akinek a neve (akár létezik, akár nem, de inkább igen) kimondható, s akitől a hit hiányában hitet kér. A lehető legtöbb, amit a lét peremén, a (vers)létből való kihullás előtt még megfogalmazhat: „Adj erőt, hogy el tudjam hinni, / hogy szívem megnyugszik / majd, Tebenned.” (*fohász*) Teszi mindezt annak tudatában, hogy a „vers az istenek nyelve, egyszerre ima és átok” (*posztumátumok*), olyan ambivalens létmód, amely egyszerre felemel és mélybe taszít, egyszerre hordozza magában az üdvözülés és az elkárhozás lehetőségét. A költőként való létezés pedig mégiscsak az a fájdalmas kiválasztottság („naponta valamit összevizek” – *I. R. N. I.*), amely megadja a nyelven túli nyelvvel, a transzcendenssel való érintkezésnek a reményét, s ezért a reményért talán érdemes vállalnia az írás botrányát és passióját. Bár ki tudja! Lehet, csak a kiüresedett transzcendencia senkiföldjének felmérhetősége, ennek a nem-terrénumnak a rezignált, illúziók nélküli szellemi-lelki bejárása a szenvedéstörténetét író költő és a versolvasó jutalma, főként ha arra gondolunk, amivel a könyv zárul, hogy: „Vétkeink a tettben már megelőztek!” (*saját rabság*) Akkor maga az írás, az olvasás, a versként, versben létezés maga a bűnbeesés, és az ezzel a reménytelen reménnyel való szembenézés az ember egyetlen feladata.

Ezt a költői-emberi feladatot pedig olyan kimerített, végsőkéig csiszolt mondatokkal és a spirál minden poklát megszenvedett ember (lírai) attitűdjével, fájdalmas bölcsességével fogalmazza meg Vári Csaba, amely a *Vérvegyjel* költeményeit a legnagyobb 20–21. századi számvető-létösszegező költészetek térképére rajzolja fel. Ezen a térképen olyan poétikákkal teremt kapcsolódási pontokat, mint a makro- és mikrokozmosz kiüresedést láttató József Attiláé, a metafizikait eszköztelen és a végletekig tömörítő nyelvvel vallató Pilinszky Jánosé, a semmi reménytelenségével radikálisan szembesítő Szilágyi Domokosé, a nemléttel perelő Orbán Ottóé vagy Sziveri Jánosé, a Sátánnal sakkozó Isten által hol magára hagyott, hol gúnyosan megvető világot megjelenítő Baka Istváné vagy a folyton magával és Istennel bíbelődő Lövétai Lászlóé. S bár Vári az alig-léttől eljut a lét–nemlét határára ebben a kötetben, éppen az imént említett remény ad okot azt feltételezni, hogy bár a léthinta kiakadt, ez a könyv még mindig csak jeladás az útról, az úton levésről, hogy vannak még további tartalékai tovább járni emberként és költőként gyötrelmes útját, amely további világló verseket eredményez – folyóiratokban, s minél előbb egy újabb kötetben.

Áramszünet, 2022
(olaj, vászon, 200 x 270 cm)